

TRANSFORMÁCIA SLOVENSKEJ GEOGRAFIE, JEJ DÔSLEDKY A PROBLÉMY

Viliam LAUKO¹

Abstract: *The article discusses the development and transformation of Slovak geography from the foundation of the first geographic center in 1923. The stress is laid on the period after WWII and mainly on the period after the year 1989. In the first part, we observe the formation, development and transformation of geographic centers, their integration into the supreme institutions and transformation of their titles. In the second part, we turn to the transformation of geographic research under the influence of particular factors, to the results of the transformation and the problems that it faces nowadays.*

Key words: *Slovak geography, development, transformation, consequences, problems*

Úvod

Vývoj vo všeobecnosti ovplyvňujú mnohé faktory, ktoré určujú charakter zmien. „Chceme zdôrazniť, že vedecký život neprebieha v izolácii“ konštatuje Johnston (1987, s. 19). Tak aj vývoj slovenskej geografie neprebíhal izolovane, ale podliehal mnohým faktorom, pod vplyvom ktorých sa slovenská geografia transformovala. Medzi faktory, ktoré ovplyvňovali vývoj slovenskej geografie patria podľa nášho názoru predovšetkým:

- Vývoj a transformácia geografie vo svete
- Vývoj a vplyv iných vied a techniky, nových poznatkov, ideológií
- Požiadavky a vplyv praxe a spoločnosti
- Inštitucionálne začlenenie
- Zmena politickej a spoločenskej situácie
- Zmena hospodárskych podmienok

V uvedenom príspevku sa pokúsime poukázať na zmeny, ktoré nastali v slovenskej geografii počas jej vývoja a zhodnotiť vplyv faktorov, ktoré pôsobili na jej transformáciu. Sústreďme sa pri tom na obdobie od polovice minulého storočia po súčasnosť s akcentom na transformáciu po roku 1989.

V prvej časti sa venujeme vývoju a transformácii inštitucionálneho začlenenia. Všímať si budeme vznik a vývoj geografických pracovísk, zmeny v ich začlenení do nadriadených inštitúcií a transformácie ich názvov.

V druhej časti venujeme pozornosť rôznym zmenám, ktoré nastali v slovenskej geografii, pričom sa budeme snažiť vysvetliť ich na základe horeuvedených faktorov.

Treba ešte poznamenať, že príspevok má globálny charakter. Uvedené sú v ňom hlavné, zovšeobecnené skutočnosti, pričom vždy možno nájsť určité výnimky. Tiež sme sa až na výnimky zámerne vyhli konkretizácii jednotlivých osôb, nakoľko je to vec náročná a citlivá a predpokladáme, že v našej relatívne úzkej komunite sú ľudia informovaní o práci a odbornej orientácii svojich kolegov.

1 **Doc. RNDr. Viliam Lauko, PhD.**, Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava 4, e-mail: lauko@fns.uniba.sk

Inštitucionálna transformácia

Vznik a vývoj geografických pracovísk

Súčasný stav slovenskej geografie je výsledkom jej vývoja v ktorom prešla viacerými transformáciami. Počiatky slovenských geografických prác a tým teda aj slovenskej geografie možno nájsť už v 16. storočí, kedy jednu z prvých monografií o Uhorsku (*Rerum Ungarorum decades*, 1568) vydal v Európe známy humanista a polyhistor, Ján Sambucus z Trnavy (Gurňák, D., Blažík, T., Lauko, V. 2005). Neskôr ju reprezentovali mnohí slávni Slováci akým bol predovšetkým Matej Bel v 18. storočí.

My sa však budeme zaoberať obdobím až od 20. storočia a najmä obdobím posledných desaťročí. V 20. storočí bola geografia na Slovensku inštitucionalizovaná. V roku 1923 vznikol zemepisný seminár a geografia sa prednášala na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Slovenská geografia bola vtedy predovšetkým pod vplyvom českej geografie, nakoľko prednášky postupne viedli českí profesori: J. Daneš, F. Štůla, J. Král a J. Hromádka. Okrem toho geografickým výskumom Slovenska sa zaoberali F. Vitásek, J. Kinský a ďalší. Profesor Hromádka postupne vychoval slovenských odborníkov. Medzi prvých z nich patrili Š. Janšák, F. Bokes, J. Martinka, J. Volko-Starohorský a M. Lukniš. V roku 1943 bol zriadený Zemepisný ústav, predchodca dnešného Geografického ústavu SAV. V rokoch 1951-1959 geografia na Univerzite Komenského prešla na geologicko-geografickú fakultu, potom existovala v rámci prírodovedeckej fakulty. V rámci geologicko-geografickej fakulty vznikli v roku 1952 Katedra fyzickej geografie a katedre ekonomickej geografie.

Okrem Univerzity Komenského boli v povojnovom období zriadené katedry geografie na pedagogických fakultách v Prešove (1952, keď jej inštitucionálnym predchodcom bol Ústav geografie, založený v r. 1949 na pobočke Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Košiciach), v Banskej Bystrici (1954), v Trnave (1962, ktorá zanikla so zánikom fakulty v r. 1984) a v Nitre (1959). Na Vysokej škole obchodnej existoval už v roku 1940 samostatný geografický ústav, ktorý externe riadil prof. Hromádka a ktorý sa v súvislosti s organizačnou prestavbou školy v školskom r. 1950/51 na Vysokú školu ekonomickú stal súčasťou novovytvoreného Ústavu spoločenských vied.

Vidno, že po II. svetovej vojne nastal na Slovensku prudký kvantitatívny rozvoj geografických pracovísk, ktorý potom už pokračoval miernejším tempom. Na Prírodovedeckej fakulte UK vznikli v roku 1974 katedra regionálnej geografie a v roku 1992 katedra kartografie, geoinformatiky a diaľkového prieskumu Zeme. Po roku 1989 okrem posledne menovanej katedry vznikli ešte v roku 1998 na Prírodovedeckej fakulte univerzity P. J. Šafárika v Košiciach katedra geografie, dnes ústav geografie a tiež katedra geografie na Katolíckej univerzite v Ružomberku v roku 2004, ale geografia tam bola prednášaná už dva roky predtým.

Posudzujúc z kvantitatívneho hľadiska možno vývoj a transformáciu pracovísk geografie považovať jednoznačne za progresívny. Postupne sa zväčšoval počet pracovísk a v súvislosti s tým aj počet geografov, v nich zamestnaných.

Okrem pozitívneho hodnotenia kvantitatívnych ukazovateľov možno konštatovať, že geografické pracoviská (hlavne katedry) reagovali do určitej miery aj na trendy, ktoré prebiehali vo svetovej geografii a na potreby praxe. Ako príklad možno uviesť vznik komplexnejšie zameranej katedry regionálnej geografie a vznik katedry kartografie, geoinformatiky a diaľkového prieskumu Zeme.

Transformácia začlenenia geografických pracovísk do nadriadených inštitúcií

Kvantitatívny vývoj a transformácia geografických pracovísk boli vcelku progresívne. Okrem samotného vzniku a rozvoja geografických pracovísk je zaujímavá aj ich transformáciu v oblasti inštitucionálneho začlenenia do fakúlt, resp. iných nadriadených inštitúcií.

Ako už bolo spomenuté prvé geografické pracovisko bolo založené na Filozofickej fakulte, čo by poukazovalo na jej prevažne humánny charakter. Potom došlo k extrémnej zmene, kedy sa v rámci Univerzity Komenského dostala geografia na geologicko-geografickú fakultu, čo zase poukazuje na jej výrazne fyzicko-geografickú orientáciu. V tom trende katedry geografie zotrvali, keď sú začlenené do prírodovedeckej fakulty.

Jednoduchšiu transformáciu v inštitucionálnom začlenení prekonal Geografický ústav SAV. Najskôr bola súčasťou Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU). V povojnovom období sa SAVU pretransformovala na Slovenskú akadémiu vied (SAV), ktorá bola oficiálne zriadená zákonom SNR v roku 1953.

Geografia v Prešove síce menila svoje začlenenie viackrát, ak však budeme považovať z hľadiska vednej orientácie pedagogickú fakultu, pedagogickú školu a pedagogický inštitút za analogické, potom výraznejšia transformácia nastala len v r. 1997, kedy vznikla rozčlenením Univerzity P. J. Šafárika Prešovská univerzita, pričom katedra geografie a geoekológie sa stala súčasťou fakulty humanitných a prírodných vied.

Podobnú históriu mala katedra geografie v Banskej Bystrici a v Nitre. V Banskej Bystrici bola geografia začlenená postupne do Vyššej školy pedagogickej, pedagogickej fakulty a vznikom Univerzity Mateja Bela od roku 1992 sa stáva súčasťou fakulty prírodných vied.

V Nitre sa geografia ako samostatný predmet štúdia prednášala na katedre prírodných vied už od vzniku Pedagogického inštitútu v rokoch 1959-1963. V rokoch 1964-1992 bola začlenená do Pedagogickej fakulty, v rokoch 1992-1996 do Vysokej školy pedagogickej a od roku 1996 do Fakulty prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa.

Geografický ústav na Vysokej škole obchodnej existoval najskôr ako samostatný. Na Vysokej škole ekonomickej sa v roku 1951 stal súčasťou novovytvoreného ústavu spoločenských vied. Neskôr bola geografia začlenená do fakulty politickej ekonómie a potom v rámci Ekonomickej univerzity do Národohospodárskej fakulty, ktorej súčasťou je do dnes.

Zovšeobecňujúc môžeme konštatovať, že ak neberieme do úvahy z hľadiska odborného zamerania nadriadené inštitúcie, ktoré majú univerzálny charakter (napr. pedagogické fakulty, SAV), jednotlivé pracoviská geografie boli v minulosti v rozličných obdobiach začlenené do inštitúcií so spoločenskovedným zameraním, s prírodovedným zameraním, alebo aj spoločensko-prírodovedným zameraním. Ak neberieme do úvahy špecifické postavenie geografie na Ekonomickej univerzite, v súčasnosti sú z ostatných katedier štyri začlenené do prírodovedeckých fakúlt (Bratislava, Banská Bystrica, Nitra, Košice), jedna do fakulty humanitných a prírodných vied (Prešov) a jedna do pedagogickej fakulty (Ružomberok). Podstatu geografie z pohľadu metavedného najlepšie v súčasnom stave vystihuje jej začlenenie do fakulty humanitných a prírodných vied, aké má Prešov.

Teoreticky by sa dalo uvažovať aj o inštitucionálnom osamostatnení geografie, ako vedy, ktorá rieši najmä priestorové problémy vznikajúce vzájomným pôsobením človeka a jeho prírodného prostredia. Tu by pri potenciálnom spájaní mali k nej blízko vedy zaoberajúce sa problémami environmentálnymi, ekologickými ako aj problémami, regionálneho rozvoja a udržateľného rozvoja.

Transformácia názvov katedier

Okrem Geografického ústavu SAV a najnovšie vzniknutých pracovísk (Katedra kartografie, geoinformatiky a diaľkového prieskumu v Bratislave, Geografický ústav v Košiciach a Katedra geografie v Ružomberku), všetky ostatné geografické pracoviská transformovali počas svojej existencie svoje názvy.

Na Prírodovedeckej fakulte v Bratislave v roku 1952 založená katedra fyzickej geografie transformovala svoj názov v roku 1993 na katedru fyzickej geografie a geoekológie. Spolu s katedrou fyzickej geografie v roku 1952 vzniknutá katedra ekonomickej geografie transformovala svoj názov v roku 1986 na Katedru socioekonomickej geografie a v roku 1992 na katedru humánnej geografie a demografie. v roku 1974 vzniknutá katedra regionálnej geografie zmenila v roku 1986 svoj názov na katedru regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny.

Prvým inštitucionálnym predchodcom dnešnej katedry v Prešove bol ústav geografie, založený v r. 1949. V r. 1961 sa ústav geografie vyčlenil z katedry prírodných vied, čím vznikla samostatná katedra geografie. K inštitucionálnej zmene došlo v r. 1996, kedy sa v súvislosti s rozšírením profilu katedra premenovala na katedru geografie a geoekológie. Od r. 2004 po úspešnej akreditácii nových študijných programov sa katedra nazýva katedra geografie a regionálneho rozvoja.

Na bývalých pedagogických fakultách v Banskej Bystrici a v Nitre mali transformácie katedier podobný charakter. Niekedy boli organizačne spojené s iným odborom, alebo fungovali ako samostatné katedry. V Banskej Bystrici v dobe založenia v roku 1954 bol zemepis integrálnou súčasťou katedry dejepisu a zemepisu (Mazúrek, 2004). V roku 1961 boli odborné katedry zlučované do väčších celkov. Zemepisná časť katedry bola včlenená do Katedry prírodovedy. V roku 1964 vzniká samostatná katedra geografie, ktorá bola neskôr spojená opäť s históriou (1976-1989). Vznikom Univerzity Mateja Bela v roku 1992 nesie v rámci fakulty humanitných a prírodných vied názov Katedra geografie a krajinskej ekológie.

V Nitre, kde sa na pedagogickom inštitúte geografia prednášala od roku 1959 sa v roku 1961 vytvorila samostatná katedra zemepisu. V roku 1973 po organizačných zmenách sa integrovala do spoločnej katedry dejepisu, zemepisu a občianskej výchovy. V roku 1991 sa integrovaná katedra rozčlenila a vznikla samostatná katedra geografie. Od roku 2004 sa pracovisko nazýva katedra geografie a regionálneho rozvoja.

Najviac transformácií názvu prebehlo na geografickom pracovisku na terajšej Ekonomickej univerzite. V roku 1940 tu bol založený geografický ústav, ktorý sa v roku 1950 stal súčasťou Ústavu spoločenských vied. V roku 1951 sa sformoval ústav hospodárskej geografie a dejín hospodárstva ako súčasť katedry politickej ekonómie. V roku 1957 sa ústav osamostatnil ako katedra ekonomickej geografie a hospodárskych dejín. Organizačné zmeny na vtedajšej fakulte politickej ekonómie v školskom roku 1964/65 znamenali oddelenie a zriadenie katedry ekonomickej geografie. V školskom roku 1970/71 sa znovu oddelenie hospodárskych dejín pričlenilo ku katedre ekonomickej geografie. V roku 1976 bol upravený názov katedry na katedru ekonomickej geografie a hospodárskych dejín. V nadväznosti na transformáciu slovenskej ekonomiky a zmien, ktoré sa dotýkali aj regionálneho rozvoja, v roku 1990 vznikla na Národohospodárskej fakulte Ekonomickej univerzity Katedra priestorovej ekonómie a regionálnej geografie. Pri organizačných zmenách v roku 1991 bola kated-

ra začlenená do katedry hospodárskej politiky ako jej oddelenie. Od marca 1992 sa toto oddelenie transformovalo na katedru regionálnej ekonómie, geografie a ekonomiky životného prostredia. Začiatkom roka 1997 bol upravený názov katedry na katedru regionálneho rozvoja a geografie. Touto vetou končí história katedry na jej vlastnej webovej stránke v auguste 2005. Transformácia názvov tejto katedry však prebieha tak rýchlo, že ani sami nestačili zaznamenať najnovšiu transformáciu názvu na: katedru verejnej správy a regionálneho rozvoja.

Transformácie názvov pracovísk, predovšetkým katedier sú na jednej strane výsledkom organizačných zmien v nadradených inštitúciách, ktoré nariaďujú napríklad zlučovanie a osamostatňovanie katedier. Všimnúť si treba, že tu tiež niekedy bola fúzia s humanitnými predmetmi (napr. katedra dejepisu a zemepisu), ale aj s prírodovednými predmetmi (napr. katedra prírodovedy).

Na druhej strane názov pracoviska odzrkadľuje výskumné a pedagogické zamerania, ktoré je pre pracovisko charakteristické. Pri našich fyzicko-geograficky orientovaných katedrách to bolo predovšetkým ekologické zameranie pri katedrách viac humanitne orientovaných to bolo v socialistickom období ekonomické zameranie a v ostatných rokoch záujem najmä o riešenie problémov regionálneho rozvoja.

V neposlednom rade príčinou transformácie názvu je aj určitá propagácia pracoviska navonok, kde už sám názov prezentuje ponuku a potenciálnu možnosť výskumnej a aplikovanej činnosti v danej oblasti. Častosť a početnosť transformácií názvu pracoviska je však otázna. Možno totiž namietat, že renomované firmy sa snažia svoj názov a značku, ktoré ich reprezentujú, udržať čo najdlhšie.

Transformácia geografickej vedecko-výskumnej činnosti

Slovenská geografia počas svojej existencie bola a je ovplyvňovaná vývojom a transformáciou svetovej geografie. Vo svetovej geografii v povojnovom období nastalo niekoľko transformácií.

Obdobie po druhej svetovej vojne bolo charakteristické prehĺbenou diferenciáciou geografie v dovtedy nevidanej miere. (Bašovský, 1979; Lauko, 1982;). Regionálna paradigma strácala svoje postavenie okolo 50-tich rokov najskôr v Amerike, potom v Anglicku a dominujúce postavenie postupne získavali odvetvové špecializácie (Johnston, 1987). Až riešenie komplexných problémov sveta, týkajúcich sa životného prostredia, regionálnych disparít, udržateľného rozvoja a pod. priniesli potrebu syntetickejšieho prístupu.

Na Slovensku v 50-tych 60-tych rokoch 20. stor. na vtedy jestvujúcich katedrách a geografickom ústave dominovali v rámci fyzickej geografie geomorfológia, klimatológia, hydrológia, biogeografia, neskôr sa rozvíjala pedogeografia. Z humánnej geografie to bola predovšetkým geografia sídiel, obyvateľstva, postupne sa rozvíjala geografia priemyslu, poľnohospodárstva, dopravy, cestovného ruchu a pod.

Transformácia slovenskej geografie opäť k syntetickejšiemu zameraniu bola za podmienok izolácie v socialistickom tábore ovplyvnená predovšetkým cez fyzickú geografiu a to landsaftnou školou, ktorá sa rozvíjala najmä vo vtedajšom Sovietskom zväze (Armand 1975, Isačenko 1965, Sočava 1978) a v NDR (Neef 1967, Haase 1977, Richter 1968), po založení

Katedry regionálnej geografie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave aj cestou revitalizovanej regionálnej geografie.

Rozvoj analytických disciplín bol zákonitý a prosperoval vo svete ako aj u nás. Prejavil sa prudkým rozvojom výskumu všetkých zložiek geosféry, hromadením – dokonca explóziou – nových poznatkov a zdokonaľovaním metodických postupov (Bašovský, Lauko, 1990). Nastúpila tzv. kvantitatívna a teoretická revolúcia. Všeobecné vedomosti boli nahrádzané detailnými.

Nahromadenie vedomostí viedlo ku generalizácii a axiomatizácii (Harvey 1969). Podľa jedného z typických zástupcov tohto smeru Schaefera (1953) geografiu treba chápať ako vedu spätú s formuláciou zákonov, podľa ktorých sa riadi priestorové rozmiestnenie určitých javov na zemskom povrchu. Dochádza k výraznému presunu od idiografickej k nomotetickej orientácii. Zvlášť v humánnej geografii vznikali, resp. boli z iných vied najmä matematiky implantované a ďalej rozpracované normatívne teórie, ktoré vystihovali podstatu javu za predpokladu vytrhnutia z reality a zjednodušenia reálneho sveta. Postupne dochádzalo k transformácii geografických vedomostí z fenomenálnych na intelektuálne. Prejavovalo sa to zmenou otázok z „čo“, „kde“ na „prečo“, „ako“ (Goledge, 2002). V súvislosti s tým došlo aj ku transformácii zdôrazňovania formy na zdôrazňovanie priestorových procesov a priestorových vzťahov. Na základe toho Bunge vo svojej knihe *Teoretická geografia* (1966) definuje geografiu ako vedu o priestorových vzťahoch a vzájomných väzbách.

Tento trend sa prejavil do určitej miery aj v slovenskej geografii. Napríklad v geografii sídiel bol predtým akcent kladený na tvary pôdorysov dedín a miest. (Prejavoval sa tu vplyv geomorfológie a morfológie vôbec, ktorú najvýraznejšie prezentoval už v 18. storočí zakladateľ systematickej botaniky Carl Linné). Zo skúmania formy teda tvarov napr. sídiel sa prechádzalo na výskum ich funkcie, na výskum vzťahov medzi mestom a ich okolím, na výskum vzťahov medzi sídlami a pod.

Ďalším pokračovaním týchto smerov boli nové výskumné metódy, založené na modelovaní (Chorley, Hagget 1967), na využití všeobecnej teórie systémov metód regionálnej analýzy a pod.

Všeobecne možno povedať, že transformačné zmeny, ktoré prebehli vo svetovej geografii boli u nás s určitým časovým posunom v rôznej miere, nie však úplne, zachytené a uplatňované. Hlbšie zhodnotenie by vyžadovalo samostatnú štúdiu.

V druhej polovici 20. storočia a najmä v posledných desaťročiach mali vplyv na transformáciu svetovej geografie aj rôzne teoretické a filozofické smery, akými boli: behaviorizmus, environmentalizmus, regionalizmus, feminizmus, štrukturalizmus, Marxizmus, neo-Marxizmus, postmodernizmus, kriticismus, informačná veda a ďalšie.

V slovenskej geografii sa s novými teoretickými a filozofickými smermi stretávame vo väčšine prípadov iba informatívne v quasi kompilačných článkoch, iba niektoré boli implicitne použité v rámci výskumov (Paulov 1997, Kasala 2001, 2003, Matlovič 1999, Lehotský 2003).

Nové teoretické a filozofické koncepcie, ktoré sa začali objavovať v druhej polovici 20. storočia ovplyvnili riešenie geografických problémov. Nový spôsob uvažovania a myslenia si vynútil aj potrebu nových údajov a informácií a to nielen tvrdých dát. Potrebné bolo aj získavanie mäkkých údajov prostredníctvom dotazníkov, interview, mentálnych máp. Mnohé tieto metódy boli používané u nás i v minulosti, avšak do určitej miery bol transformovaný obsah skúmaných skutočností. Do popredia sa vo väčšej miere dostávajú informácie ne-

materiálneho charakteru napr. percepcie, postoje, preferencie, či emócie jednotlivcov, resp. zástupcov určitých skupín.

S rozvojom vedy a techniky nastúpili aj formy získavania údajov, akými sú predovšetkým letecké a družicové snímkovanie, či získavanie údajov rôznymi monitorovacími prístrojmi.

Možno konštatovať, že i tento netradičný spôsob získavania údajov a výskumu našiel v mnohých prácach slovenských geografov svoje odzrkadlenie.

Nové zdroje informácií a nahromadenie veľkého množstva údajov podmienili vznik GIS a vyžiadali si nové formy spracovania a interpretácie. Dominujúcu úlohu tu zohráva počítačová technika, umožňujúca spracovanie údajov, kartografickú a grafickú tvorbu. Spôsob výskumnej práce, v minulosti vo veľkej miere orientovaný na terénny výskum sa transformuje na prevažne computerovo-kabinetný.

Dovolíme si tvrdiť, že aj smer transformácie smerom na computerovo-kabinetný spôsob výskumnej práce prebehol v slovenskej geografii úspešne a dokonca v niektorých špeciálnych prípadoch mali výsledky medzinárodnú úroveň. Všeobecne však k tomu potrebné prístrojové vybavenie v porovnaní s vyspelým svetom na našich geografických pracoviskách silne zaostáva, pričom veľmi zlá je aj situácia s legalizovaným softvérovým vybavením.

Ďalšia transformácia, ktorá prebehla vo svetovej geografii je spätá s priamymi a naliehavými problémami, ktorých riešenie si vyžaduje prax. Riešenie problémov praxe spôsobilo väčšiu orientáciu geografie na humánnu sféru, čo sa snád' najviac prejavilo v USA. Ešte výraznejšie sa však prejavuje v transformácii orientácie zo základného výskumu na aplikovaný.

Tento trend transformácie je v slovenskej geografii jeden z najvýraznejších. Kým po druhej svetovej vojne predovšetkým geografický ústav ale aj katedry uskutočňovali prevažne základný výskum, dnes hoci sa to proklamuje, tomu tak zďaleka nie je.

Jednotlivé pracoviská sa snažia riešiť úlohy praxe a využívajú pritom poznatky, a predovšetkým mapy, ktoré boli vytvorené našimi predchodcami, resp. staršími kolegami pred niekoľkými desaťročiami. Ide napr. o mapy jednotlivých zložiek krajiny, komplexné analýzy jednotlivých území a pod. Tieto v kombinácii s dnes dostupnými štatistickými údajmi a možnosťami počítačového spracovania umožňujú pomerne rýchlo dôjsť k požadovaným výsledkom. Treba zdôrazniť, že jednotlivé slovenské geografické pracoviská sú do veľkej miery nútené orientovať sa na aplikovaný výskum, nakoľko štát im neposkytuje dostatočné prostriedky ani na bežnú prevádzku, napr. výučbu na katedrách. Paradoxom je, že aj pri hodnotení grantov v rámci vedeckej agentúry VEGA, kde sa slovne proklamuje podpora základného výskumu, jedno z hodnotení je založené na rýchlosti uplatnenia výsledkov v praxi. To evidentne pri základnom výskume nie je zákonným pravidlom.

Na transformáciu slovenskej geografie mali vplyv aj zmeny politickej a spoločenskej situácie po roku 1989. Prejavili sa v niekoľkých smeroch. Pádom železnej opony sa otvorili možnosti spolupráce našich geografov s pracoviskami prakticky na celom svete, nie iba v rámci bývalých socialistických krajín. Zvlášť veľký význam to má v možnosti zapájať sa do spoločných medzinárodných výskumov, z ktorých mnohé sú relatívne dobre dotované najmä Európskou úniou (napr. rámcové programy, INTERREG, a pod.). Nezanedbateľná je možnosť mobility, ktorú najviac využívajú mladí vedeckí pracovníci.

Niet pochýb, že medzinárodné kontakty a spolupráca pozitívne pôsobia na rozvoj slovenskej geografie a táto transformácia bola pozitívna. Zdá sa však možnosti stále nie sú v dostatočnej miere využívané.

Po roku geografia, ako aj ostatné vedy, prestala byť obmedzovaná komunistickou ideológiou. Otvorili sa možnosti vedeckého bádania v oblastiach predtým zakázaných, a zaznávaných či nesledovaných akými sú: geografia religii, (nekomunistická) politická geografia, geografia volieb, výskum v oblasti trhu práce a pod. Tiež bol možný rozvoj metód a postupov, založených na uznaní nematerialistických skutočností a prístupov.

Tiež nazeranie na priestorové rozdiely vo svete sa vymklo z nanútených pohľadov komunistickej ideológie a politickej ekonómie (nespravodlivý, stagnujúci až upadajúci kapitalistický západ kontra spravodlivý, napredujúci a perspektívny socialistický východ). Z týchto princípov vyplývala aj regionalizácia sveta a orientácia našich regionálno-geografických charakteristík a učebníc predovšetkým na politické zriadenie, ťažbu surovín, priemyselnú a poľnohospodársku výrobu. Aj transformáciu v tejto oblasti môžeme považovať za progresívnu.

Politické a spoločenské transformácie boli úzko späté aj s transformáciami ekonomickými, týkajúcimi sa hlavne financovania výskumu, zabezpečenia pracovísk pre výskum a výučbu nevyhnutnou technikou, informáciami a finančným ohodnotením pracovníkov. Treba konštatovať, že materiálne podmienky pre vedeckú prácu už ani predtým neboli porovnateľné s pracoviskami vo vyspelom zahraničí. Po roku 1989 sa však nezlepšili, skôr naopak. Je známou skutočnosťou, že dotácie štátu pre vedu i školstvo sú nielen nižšie ako vo vyspelých štátoch, ale dokonca nižšie ako v okolitých tiež transformujúcich sa štátoch. Ani jedna z doterajších ponovembrových vlád nezabezpečila adekvátne zvýšenie dotácií pre vedu a školstvo, hoci o dôležitosti vedy a vzdelania v súčasnom svete niet pochýb.

Hlavné problémy, ktoré vyplývajú z nedostatku financií sú najmä nedostatočné prístrojové a softvérové vybavenie, nedostatočný prístup k informáciám (nedostatok odbornej literatúry, odborných časopisov, obmedzené možnosti získavania informácií prostredníctvom internetu), stále ešte nedostatočné možnosti pobytu v zahraničí a na významných zahraničných konferenciách. Dôsledkom toho je nezaujím najmä mladých pracovníkov o vedeckú prácu, resp. ich značný odchod do iných oblastí, kde majú lepšie vybavenie a finančné ohodnotenie. Transformáciu vo finančnom zabezpečení a v hospodárskej situácii geografických pracovísk preto nemožno považovať za progresívnu a uspokojivú. Výdavky na výskum a vývoj vyjadrené v % z HDP patria k najnižším v rámci EÚ (22. miesto) a ich podiel v posledných rokoch klesá. Kým v roku 2000 tvoril 0,65 % z HDP, v roku 2004 už len 0,53 %. Pre porovnanie Švédsko vydáva na vedu a vývoj až 4,3 % z HDP (1. miesto v rámci EÚ).

Záver

Slovenská geografia prešla vo svojom vývoji niekoľkými transformáciami. Ak hodnotíme inštitucionálny vývoj v období od vzniku prvej oficiálnej slovenskej geografickej inštitúcie v roku 1923, môžeme konštatovať, že z hľadiska inštitucionálneho vývoja najväčšie transformácie boli zaznamenané po 2. svetovej vojne a po roku 1989. Po 2. svetovej vojne, do konca 50-tich rokov vzniklo 6 nových katedier a po roku 1989 ďalšie 3 nové geografické pracoviská. Vývoj geografických pracovísk bol spätý s vývojom nadriadených inštitúcií.

Po 2. svetovej vojne vznikli vysoké školy, fakulty, pedagogické inštitúty a pod. Po roku 1989 vznikali tiež nové vysoké školy avšak len jedna s novým geografickým pracoviskom. Vysoké školy, ktoré neboli univerzitami sa na ne po roku 1989 pretransformovali.

Ak neberieme do úvahy špecifické postavenie Geografického ústavu SAV a geografie na Ekonomickej univerzite, v súčasnosti sú z ostatných katedier štyri začlenené do prírodovedeckých fakúlt (Bratislava, Banská Bystrica, Nitra, Košice), jedna do fakulty humanitných a prírodných vied (Prešov) a jedna do pedagogickej fakulty (Ružomberok). Podstatu geografie najlepšie vystihuje začlenenie do fakulty humanitných a prírodných vied, aké má Prešov. Podľa väčšej orientácie geografie v ostatnom období na regionálny rozvoj by táto mohla byť inštitucionálne zaradená aj na ekonomicky orientované fakulty. Treba však poznamenať, že jediná katedra, ktorá je na Ekonomickej univerzite, nemá v súčasnosti vo svojom názve slovo s koreňom „geografia“. Teoreticky by sa dalo uvažovať aj o inštitucionálnom osamostatnení geografie, ako vedy, ktorá rieši najmä priestorové problémy vznikajúce vzájomným pôsobením človeka a jeho prírodného prostredia. Tu by pri potenciálnom spájaní mali k nej blízko vedy zaoberajúce sa problémami environmentálnymi, ekologickými ako aj problémami, regionálneho rozvoja a udržateľného rozvoja.

Okrem Geografického ústavu SAV a najnovšie vzniknutých pracovísk (katedra kartografie, geoinformatiky a diaľkového prieskumu v Bratislave, geografický ústav v Košiciach a katedra geografie v Ružomberku), všetky ostatné geografické pracoviská transformovali počas svojej existencie svoje názvy.

Transformácie názvov pracovísk, predovšetkým katedier sú na jednej strane výsledkom organizačných zmien v nadradených inštitúciách, napríklad zlučovanie a osamostatňovanie katedier. Na druhej strane názov pracoviska odzrkadľuje výskumné a pedagogické zamerania, ktoré je pre pracovisko charakteristické. Pri našich fyzicko-geograficky orientovaných katedrách to bolo v posledných desaťročiach predovšetkým ekologické zameranie, pri katedrách viac humanitne orientovaných to bolo v socialistickom období ekonomické zameranie a v ostatných rokoch záujem o riešenie problémov regionálneho rozvoja.

V neposlednom rade príčinou transformácie názvu je aj určitá propagácia pracoviska navonok, kde už sám názov prezentuje ponuku a potenciálnu možnosť výskumnej a aplikovanej činnosti v danej oblasti.

Transformácia slovenskej geografie prebieha v zhode s transformáciou svetovej geografie, nie však vo všetkých oblastiach rovnako a samozrejme s určitým opozdením. Prejavilo sa to nadmernou špecializáciou a dezintegráciou po 2. svetovej vojne, ako aj v návrate k väčšiemu stupňu komplexnosti a integrácie v ostatnom období; v preberaní myšlienok aplikovaní nových výskumných metód a postupov; v nových metódach zberu, spracovania informácií a prezentácie výsledkov, v computerizácii vedecko-výskumnej práce; vo väčšej orientácii na výskum humánnogeografickej zložky krajiny; vo väčšom zameraní na aplikovaný výskum pri zanedbávaní základného výskumu. Zmena spoločensko-politickej situácie umožnila orientáciu i na oblasti výskumu, ktoré boli dovtedy tabu, obmedzované, alebo nerelevantné, odstránila politický tlak na interpretáciu geografických javov. Otvorila tiež možnosti celosvetovej medzinárodnej spolupráce a vedeckých stykov. Väčšina výsledkov týchto transformácií sa javí ako pozitívna. To však nemožno tvrdiť o transformácii finančných a ekonomických podmienok výskumu a výučby geografie na Slovensku. Výdavky na vedu vyjadrené v % z HDP patria k najnižším v rámci EÚ (22. miesto) a ich podiel v posledných rokoch klesá.

LITERATÚRA

- ARMAND, D., L., 1975, Nauka o landšafte, Moskva.
- BAŠOVSKÝ, O., 1972, Diferenciácia a integrácia v geografii a regionálna geografia. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae*, Geographica, 17, Bratislava, p. 171-185.
- BAŠOVSKÝ, O., LAUKO, V., 1990, Úvod do regionálnej geografie. SPN, Bratislava, pp. 118.
- BUNGE, W., 1966, Theoretical geography. Lund. Stud. Geogr., Series C, No 1, (second edition, Lund).
- Encyklopédia Slovenska. II. zväzok E-J, Veda, Bratislava, 1978, pp. 531.
- GARRISON, W., L., 1956, Spatial Applicability of statistical inference to geographical research. *Geographical research* 46, p. 427-429.
- GOLLEDGE, R., G., 2002, The nature of geographic knowledge. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(1), pp. 1-14.
- GURŇÁK, D., BLAŽÍK, T., LAUKO, V., 2005, Úvod do politickej a regionálnej geografie. Univerzita Komenského Bratislava. ISBN 80-223-2049-8, pp. 109.
- HAASE, G., 1977, Ziele und Aufgaben der geografischen Landschaftsforschung in der DDR. *Geogr. Berichte*, Gotha/Leipzig, 82, 1, pp. 1-19.
- HARVEY, D., 1969, Explanation in geography. London; New York. Ruský preklad: Naučnoje objasnenije v geografiji. Progres, Moskva 1974, pp. 502.
- CHORLEY R., J., HAGGETT, P., 1967, Models in geography. London.
- ISAČENKO, A., G., 1965, Osnovy landšaftovedeniia fiziko-geografičeskoje rajonirovanije. Izd. Vyššej školy, Moskva.
- JOHNSTON, R., J., 1987, Geography and geographers. Ruský preklad: Geografija i geografi. Moskva, Progres, 1987, pp. 368.
- KASALA, K., 2001, Svetová ekonomika, nová lokalizačná teória a informačná spoločnosť. Předpoklady vstupu ČR a SR do Evropské unie. Brno? Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 73-78.
- KASALA, K., 2003, Kontexty a kontextuálny prístup v regionálnej geografii. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, sv. 169, řada přírodních věd, č. 22. Geografie XIV, Brno, s. 50-54.
- LAUKO, V., 1982, Podstata regionálnej geografie a jej postavenie v systéme geografických vied. *Geografický časopis*, 34, Bratislava, 1982, č. 3, pp. 265-276.
- LAUKO, V., 2000, Transformácia regionálnej geografie. *Miscelanea Geographica Universitatis Bohemiae Occidentalis*, 7, Plzeň, ISBN 80-7082-543-X, pp. 24-31.
- Malý encyklopedický slovník A-Ž. (1972). Encyklopedický institut ČSAV. Academia, Praha, pp. 1455.
- MATLOVIČ, R., 1999, Postmodernistické reflexie v urbánnej geografii. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Přírodní vědy, XXXI., Folia Geographica*, 3, PU Prešov, s. 45-53.
- MAZÚREK, J., 2004, Začiatky vysokoškolskej výučby geografie v Banskej Bystrici. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belli, Geografické štúdie* Nr. 12. Banská Bystrica, ISBN 80-8083-061-4, pp. 6-12.
- NEEF, E., 1967, Die theoretischen Grundlagen der Landschaftslehre. Leipzig.
- PAULOV, J., 1997, Postmodern geography: A brief characterization. *Acta Universitatis Carolinae. Geographica*, Supplementum, pp. 45-50.
- RICHTER, H., 1968, Beitrag zum Modell des Geokomplexes Landschaftsforschung, Erg. H. 271 zu Peterm. *Geogr. Mitt.*, Gotha/Leipzig, pp. 39-48.
- RODOMAN, B., B., 1956, Sposoby individualnogo i typologičeskogo rajonirovanija i ich izobraženije na karte. *Voprosy geografii* 39, s. 28-69.

- SCHAEFFER, F., K., 1953, Exceptionalism in geography“ a metodological examination. *Annals of Association of American Geographers* 43, p. 226-249.
- SOČAVA, V., B., 1978, Vvedenie v učenije o geosistemach. Nauka, Novosibirsk.
- <http://www.fpv.ukf.sk/kg/> (august 2005)
- <http://www.fpv.umb.sk/kat/kg/> (august 2005)
- http://www.science.upjs.sk/slov/info/index_fk.html (august 2005)
- <http://www.nhf.euba.sk/katedry/index.htm> (august 2005)
- <http://www.fhpv.unipo.sk/>; <http://mojweb.sk/katgeo/> (august 2005)
- <http://www.pf.ku.sk/kgeo> (august 2005)
- <http://www.fns.uniba.sk/krk> (august 2005)
- <http://www.fns.uniba.sk/kfg> (august 2005)
- <http://www.fns.uniba.sk/khg> (august 2005)
- <http://joe.fns.uniba.sk/> (august 2005)

SLOVAK GEOGRAPHY: ITS TRANSFORMATION, CONSEQUENCES AND PROBLEMS

Summary

Slovak geography in its development has gone through more transformations. If we evaluate the institutional development in the period from the foundation of the first official Slovak geographic institution in 1923, we can claim that the biggest transformations in term of the institutional development were recorded after WWII and after the year 1989. After WWII, till the end of 50s, 6 new departments arose and another 3 new geographic centers were established after 1989. The development of geographic centers was adherent to the development of supreme institutions. After WWII the universities, faculties, pedagogic institutes etc. were established. After the year 1989 also new universities arose but only one with new geographic center.

If we don't take into consideration the specific role of the Institute of Geography, Slovak Academy of Sciences and the geography at the University of Economy, nowadays there are four departments from the others integrated into the faculties of Natural Sciences (Bratislava, Banská Bystrica, Nitra, Košice), one department integrated into The Faculty of Humanities and Natural Sciences (Prešov) and one department integrated into the Faculty of Education (Ružomberok). The essence of geography is best described in the integration into the Faculty of Humanities and Natural Sciences that Prešov has. According to the greater focus of geography on regional development in recent times this one could be institutionally placed also in the economically oriented faculties. However, it is important to mention that the only one department that is at the University of Economy doesn't have presently in its title the word with the root "geography". Theoretically, we could also speculate about another institutional separation of geography as the science that solves mostly spatial problems arising from the interaction between man and his environment. In this case the sciences dealing with environmental, ecological problems as well as problems of regional and sustainable development would be close to it in the potential connection.

Except the Institute of Geography, Slovak Academy of Sciences and the latest established centers (The Department of Cartography, Geoinformatics and Remote Sensing in Bratislava, the Institute of Geography in Košice and The Department of Geography in Ružomberok), all other geographic centers transformed their titles during their existence.

The transformations of center titles are on the one hand the results of organizational changes in the supreme institutions, for example the merging and separation of departments. On the other hand,

the title of center mirrors the research and education orientation that is characteristic for the center. In our physical-geographically oriented departments, it was mainly the ecological orientation in last decades, in more humanly oriented departments it was the economical orientation in the socialistic period and in last years the interest in the solution of problems of regional development.

Last but not least, the reason of title transformation is also the particular propagation of centers from outside where the title itself presents the offer and potential possibility of research and applied activity in particular area.

The transformation of Slovak geography runs in accordance with the transformation of world geography but not in all areas identically and of course with some delay. It was shown through the overspecialization and disintegration after WWII as well as in the comeback to the higher level of complexity and integration in last period, in taking of ideas of the application of new research methods and procedures, in new methods of collection, data processing and presentation of results, in the computerization of research work, in the greater orientation to the research of human geographic country element, in the greater focus on applied research while neglecting of basic research.

The change of social and political situation enabled also the focus on the fields of research that had been till then taboo, restricted or irrelevant, removed the political pressure on the interpretation of geographic effects. It also opened the possibilities of the worldwide international cooperation and scientific relations. Most of these transformation results seem to be positive. It can't be said about the transformation of financial and economical conditions of research in Slovakia, though. The scientific expenses expressed in % GDP belong to the lowest ones within EU (22nd position) and their share in last years keeps going down.